

др Данило Н. Баста,
доцент Правног факултета у Београду

КАРАКТЕР ЈУРИСПРУДЕНЦИЈЕ БОРБА ТАСИЋА*

Одлуком свога Одбора за изворе српског права, Српска академија наука и уметности објавила је књигу одабраних радова Борба Тасића, несумњиво једног од најзначајнијих професора овога Факултета у читавој његовој историји. Књига носи наслов *Избор расправа и чланака из теорије права*, а припремио ју је и уопште о њој, све до лекторског посла, бригу водио проф. Радомир Лукић, Тасићев ђак и последник у теорији права. И предговор овој књизи, у којем је осветљено не само Тасићево научно дело, и не само његова научничка и професорска активност, не само његов животни пут и трагичан крај, него и Тасићева личност, човекољубива и отворена, честита и племенита, Тасићев политички став (који је био демократски и слободарски) и његова општа етичка и филозофска позиција — такав предговор овој књизи такође је написао проф. Лукић, предговор какав, иначе, може написати једино ученик који је био (а објављивање ове књиге сведочи и да је остао) људски присно везан за свога учитеља, у овом случају и ученик који је у потпуности испунио учитељевој наду изречену на крају приказа ученикове докторске тезе, где је рекао: „Ми верујемо да ово одлично дело г. Лукића представља почетак једног плодног научног рада“ („Архив за правне и друштвене науке“ бр. 1/1940, стр. 72).

На околност да је до појаве ове књиге протекло више од четири деценије од Тасићеве смрти, односно да је прошло и више од пола века откако су први пут објављени поједини Тасићев радови који су се сада нашли у корицама ове књиге, може се гледати двојако. Може се, са становишта нашег сасвим необичног, неретко чудноватог, неразумљивог и недопустивог односа према културној и научној баштини нашег народа (на шта нас, на жалост, опомињу и неки најновији слу-

* Реч о књизи Борба Тасића *Избор расправа и чланака из теорије права*, Београд, САНУ, 1984, изговорена на Свечаној академији посвећеној проф. Борбу Тасићу (1892—1943) коју је 14. маја 1985. године организовао Правни факултет у Београду. В. бр. 1—3/1986, „Анала“, рубрика „Факултетска хроника“.

чајеви), жалити што је толико времена требало да прође да бисмо у једној књизи могли читати Тасићеве изабране чланке и расправе. С друге стране, оволики временски размак — који за историју идеја, историју науке, нипошто није занемарљив — има и своју позитивну страну: показало се, наиме, да, гледано у целини, време није нарушило нити довело у питање основни правац, методолошку оријентацију и, што је посебно важно, научне резултате до којих је на тлу теорије, филозофије и социологије права дошао Борба Тасић. Управо обрнуто, време их је највећим делом потврдило. У томе и треба тражити значај објављивања ове књиге. Она никако није, поготово не у првом реду (мада је и то!) само сведочанство о путу којим је некада ишао један истакнути представник наше теоријске правне науке. Она, да тако кажем, није само документ о историји наше правне теорије. Више од тога, она је збирка незаобилазних тековина које је, кроз дело проф. Тасића, створила наша теорија и филозофија права. У том погледу, ова књига, поред тога што носи печат Тасићеве научничке идиосинкразије, без икакве сумње има и свој натперсонални значај.

Имајући у виду ширину и разноликост Тасићевих научних интересовања, која, као што је познато, нису била круто везана за (ионако широке) границе правне теорије, него су задржала у области социологије и филозофије права, па чак и опште социологије, а желећи да Тасића, колико је то било могуће, представи што потпуније, приређивач је Тасићеве радове груписао у три тематске целине. У прву је уврстио расправе и чланке посвећене држави, у другу оне посвећене праву, поделивши их опет на оне који расправљају о главним правним појмовима и правној науци, и на оне који се претежно баве тумачењем права, док је у трећу уврстио оне посвећене друштву уопште. Овакав приређивачев поступак може се сматрати оправданим, будући да има покриће у самој природи Тасићеве научне делатности, али и због тога што читаоцу, кога иначе неће чекати нимало лак задатак, пружа драгоцену усмерење, већ према томе на шта најпре буде желео да обрати пажњу.

С обзиром на тематску разноврсност Тасићевих радова, у овој прилици, када на крајње сажет начин ваља представити књигу у којој су они обухваћени, није могуће осврнути се на многа поједина питања теорије и филозофије права чијем је решавању Тасић дао крупан допринос (уосталом, зашто би се тиме унапред умањивала знатнијеља будућег читаоца?!), али је, заузврат, могуће бацити један поглед на целину тих радова, могуће је издвојити оно што им је заједничко, што их све прожима, и од тога покушати створити општу слику. Другим речима, уместо приказивања у детаљима, показивање целине.

Шта нам, дакле, показују ови изабрани радови проф. Борба Тасића? Какву нам слику о њему може пружити ова књига?

Пре свега, поуздано се може рећи да нам ова књига пружа слику Тасића научника свестрано и темељито обавештеног о главним токовима и струјањима у теорији, филозофији и социологији права његовог времена, а то првенствено значи о солидаризму Леона Дигија (и школи социјалног права уопште), на једној, и нормативизму Ханса Келзена (и чистој теорији права уопште), на другој страни. Тасић је био до танчина упознат с овим два научним оријентацијама које су — у то нема сумње — снажно обележиле теоријску и филозофску правну мисао два-

десетог века. У то се можемо уверити готово на свакој страници ове књиге. Али не само у то. Исто се тако можемо уверити и у нешто друго, далеко значајније него што је свестрана информисаност о кретањима у науци којом се бавио. То друго и значајније јесте неоспорна чињеница да је Тасић био равноправан учесник у расправљању и најсложенијих проблема теорије и филозофије права с тада водећим именима у својој области, па и са самим Дигијем и Келзенем. Иако је много држао до ове двојице, особито високо ценећи њихову, додуше различито вођену, борбу за еманципацију правне науке и њено методско ослобођење од других сродних наука, за постављање правне науке на њено сопствено тло, Тасић никада није зазирао од тога да исполи свој критички став и према Келзену и према Дигију. Сасвим начисто с њиховом величином и значајем за правну теорију, спреман да прихвати оно што је код обојице сматрао незаобилазном научном истином (код Келзена: истицање *нормативности* права, код Дигија: истицање његове *социјалности*), Тасић је умео да се, аргументацијом колико уверљивом толико и лудичном, супротстави крајностима и претераностима једног односно другог правца. Подједнако је критиковао солидаризам и нормативизам а да их није одбацивао, у *своју* научну истину о праву спајао је, како се то каже, њихова „рационална језгра“ а да при том није био пуки еклектичар. Знао је да има истине и код Келзена и код Дигија, али га није могла задовољити оштра једностраност ових великих правних мислилаца. Између њих, али заједно с њима, тражио је своју мисаону стазу, стазу синтезе, не стазу компилације. Ова нам књига показује докле је на тој стази дошао и, рекао бих, докле би тек био дошао да је могао да поживи макар један просечан људски век.

Што нам ова књига такође показује, то је да је Тасић био човек идеја, човек нових и смелих замисли у правној теорији. Реч је о његовом *духу инвентивности*. Није само црпао од других, мада се на њих ослањао; други су га и инспирисали, изазивали у њему властите, самосталне идеје. То се може видети у многим његовим чланцима и расправама, било да пише нпр. о судском акту, државној суверености, субјективном праву, односу обичаја и закона, дискреционој власти, правним празнинама или неком другом питању правне теорије. Међутим, у Тасићу није живео само дух научничке инвентивности. Не мање му је био својствен и *дух нијансе*. Штавише, његова је инвентивност најупечатљивије долазила до изражаја баш у способности нијансирања, у оној реткој обдарености да се уоче и изразе једва видљиви прелазни и танани преливи, каквима право обилује. По тој аналитичкој проицљивости и истанчаности за сагледавање правних феномена не у њиховој посталости него у њиховом постајању, Тасић је у тој мери изузетан да се у нашој правној теорији с њим ретко ко може поредити.

Колико је Тасић као правни теоретичар био уравнотежен, колико је био спретан у анализи и критици, колико вичан у обједињавању појединих делимичних истина у нову целовиту истину о праву, то се може пратити на свим питањима која је обрађивао. Примера има заиста много, и може се узети који се хоће. Узмимо, међутим, један који је нарочито изразит. То је Тасићево разматрање реда и правде као принципа или вредности права. Ако се изузму они који право (а с њим, наравно, и државу) свде на силу, онда се правни филозофи, с обзиром на пи-

тање о основној правној вредности или идеји права, углавном могу поделити на оне за које је то ред односно мир и на оне за које је то правда. Између једних и других мање-више влада непомирљивост: поборници реда као основне или највише правне вредности оспоравају правду, и обрнуто. Тасић не пристаје на ову искључивост, али при том ипак не пада у правнофилософски релативизам који у крајњој линији води ауторитарним последицама. Он признаје ред као правну вредност, признаје га у субјективном и објективном смислу, но не и безусловно. Јер, ред може бити ред робова или, што је исто, ред деспота и тирана, како Тасић упозорава. Зато каже „да и правда има исто тако своју вредност“, да се „човечанство креће на путу између правде и реда“, те да еластичност реда омогућава релативно поклапање реда и правде (стр. 212). Несклон метафизичкој правној аксиологији која вредности хипостазира и по правилу апсолутизује, Тасић их види у социјалној перспективи, и с добрим разлогом може рећи да „правда и ред поничу из истог извора, солидарности“ (стр. 211).

Најзад, књига о којој је овде реч добар је повод да се постави питање о општој природи и карактеру Тасићеве јуриспруденције. У ствари, сама ова књига јесте одговор на то питање. Ко год је буде узео у руке — што овде свакако желим да препоручим — лако ће се уверити да је Тасићева јуриспруденција пре свега *модерна* јуриспруденција, што ће рећи: јуриспруденција изграђена на темељу меродавних збивања у теорији и филозофији права његовог времена. Она је антиметафизичка, али није антифилозофска; Тасић се клонио сколастичких појмова и бескрвних апстракција, и тако одолевао искушењима која вребају сваког правног теоретичара и филозофа. Тасићева јуриспруденција била је јуриспруденција заснована на динамичности и богатству правног живота; била је емпиријска, а да није постала позитивистичка. Тасић никада није сметнуо с ума елементе ауторитета, принуде и хијерархије у праву, али исто тако ни његову вредносну садржину, његову идеју. Реализам његове јуриспруденције није прелазио у фактицизам. Пошто је полазила од практичне стварности права и уважавала његову еволутивност, Тасићева јуриспруденција била је еластична. Свим проблемима правне теорије и правне филозофије, а поготово оних чије решавање претпоставља и лични став, приступао је са становишта свога — како га је сам назвао — *активистичког идеализма*. У чланку *Модерна релативизам и проблем природног права* писао је: „Оно што проповедамо, то је један активистички идеализам који, рачунајући са реалним животом, не затвара врата за апсолутно морално“ (стр. 205). Отуда у Тасићевој јуриспруденцији, уза сву свест о њиховој различности и узајамној несводљивости, није раскинута веза између права и морала. Коначно, јуриспруденција коју је развијао и заступао Борбе Тасић била је јуриспруденција која није жртвовала човека појединца, што не значи да је била индивидуалистичка. У расправи *О начелу једнакости грађана пред законом* опомињао је: „Основна ствар у праву јесте и остаће: однос индивидуе према целини, положај који има индивидуа у целини“ (стр. 269).

Ако све ово чини општу природу Тасићеве јуриспруденције, онда није никакво чудо што јој је било одавано признање и што је уживала углед и у међународним размерама, нпр. у гласовитом *Уџбенику правне филозофије* Борба Дел Векија, где се издвајају Тасићева духовна само-

сталност и критички смисао, а уз то подвлачи методолошка вредност његових гледишта (упор. немачки превод: *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, Berlin, 1937, str. 217—218) или нпр. у *Филозофији државе и права* немачког професора Вилхелма Зајера (Wilhelm Sauer, *Rechts- und Staatsphilosophie*, Stuttgart, 1936, стр. 118). Зато је само по себи јасно у чему се има видети значај објављивања ове књиге Тасићевих радова. На то не треба посебно трошити речи. Оно, међутим, што ваља истаћи и особито нагласити, то је да ова књига отвара могућност и нужност продуктивне рецепције Тасићевог правног мишљења. Поред тога, она нас ставља пред задатак отворенијег и ангажованијег односа према трајном наслеђу наше правне теорије и филозофије, чији је Тасић велики представник.